

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย

สັงข์ชาเย

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์

เจ้าโวงวรรณคดีไทย สั่งจับทอง

สำหรับ

บุคคลทั่วไป
และนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา
กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

สาระที่ ๕ : วรรณคดี และวรรณกรรม

มาตรฐาน ท ๕.๑ : เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมไทย
อย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย สังข์ทอง

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์.

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย สังข์ทอง. -- กรุงเทพฯ : แม็ค, 2548.

112 หน้า.

1. เล่าเรื่องวรรณคดีไทย -- ประวัติและวิจารณ์. I. ชื่อเรื่อง.

895.9109

ISBN : 974-261-839-9

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บริษัทของสงวนลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด
ของเนื้อเรื่อง ภาพประกอบและอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ไปทำการคัดลอก
โดยวิธีพิมพ์ดีด เรียงตัว อัดสำเนา ถ่ายฟิล์ม ถ่ายเอกสาร
พิมพ์โดยเครื่องจักร หรือวิธีการอื่นใดเพื่อนำไปแจก จำหน่าย

สงวนลิขสิทธิ์ : มีนาคม 2548

ราคา : 70 บาท

จัดจำหน่ายโดยบริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

การสั่งซื้อ : ส่งธนาคารดีสง่าจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว ในนาม อาจารย์พีระ พนาสุคน

9/99 อาคารแม็ค ขอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงจันทระเกษม

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0-2938-2022-7 แฟกซ์ 0-2938-2028

พิมพ์ที่ หจก.สำนักพิมพ์ฟิสิกส์เซ็นเตอร์

โทร. 0-2433-7755-6

คำนำสำนักพิมพ์

“เล่าเรื่องวรรณคดีไทย สังข์ทอง” เป็นหนังสือค้นคว้าอ้างอิงกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย สาระที่ ๕ : วรรณคดี และวรรณกรรม มาตรฐาน ท ๕.๑ : เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมไทย อย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ให้สามารถเลือกอ่านหนังสือ ได้หลากหลายทั้งนิทาน ตำนาน เรื่องสั้น สารคดี บทความ บทร้อยกรอง และ บทละคร

เนื้อหาภายในเล่มประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับผู้แต่ง จุดมุ่งหมาย ในการแต่ง ความรู้เรื่องบทละครนอก ลักษณะคำประพันธ์ เรื่องย่อ วิเคราะห์ เนื้อหา วิเคราะห์ตัวละคร เช่น พระสังข์ นางจันทา หกเขย ท้าวยศวิมล ท้าวสามนต์ นางจันทเทวี และนางมณฑา

บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ **“เล่าเรื่อง วรรณคดีไทย สังข์ทอง”** จะเป็นประโยชน์สำหรับค้นคว้าอ้างอิงกลุ่มสาระ การเรียนรู้ภาษาไทยและเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในการอ่านได้เป็นอย่างดี

บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

คำนำผู้เขียน

เรื่องสังข์ทองเป็นวรรณคดีไทยที่คนไทยทั่วไปรู้จักดีเรื่องหนึ่ง มีอยู่หลายสำนวนคือ เป็นนิทานในปัญญาสชาดก เป็นบทละครครั้งกรุงเก่า และเป็นบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับที่เป็นพระราชนิพนธ์นี้แพร่หลายที่สุดเพราะเป็นบทละครนอกที่สามารถนำไปใช้แสดงทั้งในสมัยโบราณและปัจจุบัน ผู้ชมละครรู้เรื่องสังข์ทองจนขึ้นใจแล้ว แต่ก็พอใจที่จะได้ชมบทบาทการแสดงของตัวละครซึ่งหลายตัวมีบทบาทที่ชวนให้ตลกขบขันสนุกสนาน เช่น ท้าวสามนต์ นางมณฑา หกเขย และแม้แต่เจ้าเงาะก็มีบทบาทตลกด้วยเช่นกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยผู้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสังข์ทอง เป็นผู้เชี่ยวชาญการกวี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ภาษากลอนบทละครอย่างจะหาผู้เสมอเหมือนได้ยากยิ่งนัก ถึงแม้ว่ากลอนบทละครของพระองค์จะไม่ได้เล่นสัมผัสในมากมาย แต่ก็ใช้ถ้อยคำดี มีจังหวะลีลา ไหวพริบไพเราะจับใจ และมีไวยากรณ์ ๆ อยู่หลายตอน

บทละครนอกเรื่องสังข์ทองเป็นเรื่องหนึ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการละครของไทย คือเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกให้ละครผู้หญิงของหลวงเล่นในราชสำนัก หลังจากทรงพระราชนิพนธ์บทละครในจบไปแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นช่วงสำคัญของการพัฒนาการของละครนอกและบทที่ใช้เล่นละครนอก อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานในการรับวัฒนธรรมของสามัญชนเข้ามาสู่ราชสำนักเลยทีเดียว

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าทั้งในด้านให้ความบันเทิงและด้านรสวรรณคดี เนื้อเรื่องสนุกสนานเพลิดเพลิน เต็มไปด้วยจินตนาการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงขนบธรรมเนียม

ประเพณี วัฒนธรรม ทักษะของประชาชน สภาพความเป็นอยู่ของผู้คน ตลอดจนค่านิยมและความคิด คนทั่วไปจึงรู้จักและนิยมกันอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาบทละครเรื่องนี้จะทำให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องราวทั้งในและนอกฉากสำนัก ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน วัฒนธรรม ด้านต่างๆ ในด้านความไพเราะของถ้อยคำก็สมบูรณ์แบบ เหมาะกับกระบวนรำ ที่คล่องแคล่ว ว่องไว เน้นความรู้สึกให้เป็นจริงเป็นจัง ดำเนินเรื่องเร็วทันใจ สมกับเป็นละครนอกซึ่งเป็นสิ่งบันเทิงของชาวบ้านมาก่อน และกลายมาเป็นวรรณคดีเพื่อความบันเทิงสำหรับชนทุกระดับในสังคมปัจจุบัน

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์

สารบัญ

บทนำ	๗
ผู้แต่ง	๘
สมัยที่แต่ง	๑๐
จุดมุ่งหมายในการแต่ง	๑๒
ความรู้เรื่องละครนอก	๑๔
ลักษณะคำประพันธ์	๑๕
เรื่องย่อ	๑๙
วิเคราะห์ตัวละครสำคัญ	๖๖
ตัวเอก	๖๖
ตัวโกง	๖๙
พระราชา	๗๑
พระมเหสี	๗๔
ตัวละครอมมนุษย์	๗๖
วิเคราะห์ภาษาและกวีโวหาร	๘๑
การเลือกสรรคำ	๘๑
เสียงเสนาะ	๘๓
จินตนาการ	๘๔
กวีโวหาร	๘๕
รสในวรรณคดี	๘๘
คุณค่าของบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง	๙๑
คุณค่าด้านเนื้อหา	๙๑
คุณค่าด้านศิลปะ	๙๔
ชนบของละครนอก	๙๘
ภาพรวมของบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง	๑๐๒
ภาคผนวก	๑๐๕
บรรณานุกรม	๑๐๗

บทนำ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น แต่เดิมละครผู้หญิงของหลวงเล่นแต่เรื่องรามเกียรติ์ อดุรฐ และอิเหนา ซึ่งเป็นเรื่องสำหรับเล่นละครใน เรื่องอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากนี้ที่นำมาเล่นละครจึงจะเป็นละครนอก แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงฝึกหัดละครผู้หญิงของหลวงได้ดีขึ้น จึงโปรดให้ละครผู้หญิงของหลวงเล่นเรื่องอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจาก ๓ เรื่องนี้ ทรงคัดเลือกบทละครสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เหมาะสมจะนำมาเล่นละคร มาปรับปรุงดัดแปลงใหม่เฉพาะตอนที่ทรงเห็นว่าจะเล่นละครนอกได้สนุก เพื่อใช้เป็นบทให้ละครผู้หญิงของหลวงเล่น และเมื่อนำมาเล่นแล้วก็ปรากฏว่าได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะเข้าถึงจิตใจและรสนิยมของผู้ดูได้ดีกว่าละครใน ซึ่งเป็นศิลปะชั้นสูง

ละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยาคงจะมาจากการละเล่นพื้นเมืองของชาวบ้าน แล้วมาผูกเรื่องราวขึ้นเล่นโดยอาศัยเค้าเรื่องจากนิทานชาดกหลาย ๆ เรื่อง จากนิบาตชาดกและปัญญาสชาดก ตลอดจนนิทานพื้นบ้านทั้งหลาย เพราะเป็นเรื่องที่ชาวบ้านนิยมกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ด้วยเหตุที่ในสมัยก่อนนี้ การเขียนหนังสือเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและสิ้นเปลือง การจารึกบทละครนอกลง เป็นลายลักษณ์อักษรจึงมีอยู่น้อย ทั้งอาจจะกระจัดกระจายสูญหายไปเมื่อครั้งกรุงแตก จึงปรากฏว่า บทละครสมัยเก่ามีหลักฐานเป็นต้นฉบับตัวเขียนอยู่ ๑๙ เรื่อง แต่ไม่มีเรื่องใดสมบูรณ์

วิธีแสดงละครนอกนั้น ผู้แสดงจะพยายามให้เรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็วให้ผู้ดูรู้เรื่องราวมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จะพยายามสอดแทรกบทตลกขบขัน และการเล่นอย่างโลดโผน บางครั้งก็หยาบโลนเนื่องจากผู้ดูละครชอบ

เมื่อละครนอกมีความมุ่งหมายในการแสดงดังนี้แล้ว บทที่แต่งขึ้นสำหรับใช้เล่นละครนอกจึงต้องแต่งให้รวบรัดและเปิดช่องไว้ให้เล่นตลกได้มาก ๆ

นอกจากนี้ก็มีศิลปะในการรำที่จะต้องกระฉับกระเฉงว่องไว เหมือนกับกิริยาท่าทีของชาวบ้าน อิริยาบถต่าง ๆ ก็ต้องเน้นให้ดูกระปรี้กระเปร่า คล่องแคล่วปราดเปรียว เพื่อไม่ให้ผู้ดูรู้สึกง่วงตัวละครทำบื้อตื้อไม่ทันใจ

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง เป็นเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนำมาทรงพระราชนิพนธ์โดยปรับปรุงจากบทเดิม มีเนื้อเรื่องครบสมบูรณ์กว่าเรื่องอื่น ๆ แบ่งเป็นตอน ๆ ได้รวม ๙ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ กำเนิดพระสังข์

ตอนที่ ๒ ถ่วงพระสังข์

ตอนที่ ๓ นางพันธุรัตเลี้ยงพระสังข์

ตอนที่ ๔ พระสังข์หนีนางพันธุรัต

ตอนที่ ๕ ท้าวสามนต์ให้นางทั้งเจ็ดเลือกคู่

ตอนที่ ๖ พระสังข์ได้นางรจนา

ตอนที่ ๗ ท้าวสามนต์ให้ลูกเขยหาเนื้อหาปลา

ตอนที่ ๘ พระสังข์ตีคัลลี

ตอนที่ ๙ ท้าวยศวิมลตามพระสังข์

ผู้แต่ง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุน ตรงกับวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ มีพระนามเดิมตามหนังสือราชสกุลวงศ์ว่า “ฉิม” เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี นามเดิมว่า **ทองด้วง** พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ ณ บ้านสวนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกู้เอกราชได้ ตั้งพระนครหลวงยกเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแล้ว ได้เชิญให้หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีมาปฏิบัติราชการในตำแหน่งที่ราชฐานันดรเป็นพระราชวรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจนอกชวามีนิवासถานอยู่ใต้วัดระฆังโฆสิตาราม จนได้รับการเลื่อนยศบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระปรมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงตามเสด็จพระราชบิดาไปในการศึกสงครามตั้งแต่มีพระชนมายุเพียง ๔ ชันษา เมื่อพระชนมายุได้ ๑๓ ชันษา สมเด็จพระราชบิดาให้ทำพิธีโสกันต์ (โกนจุก) แล้วนำไปฝากมอบไว้กับสมเด็จพระวันรัต (ทองอยู่) ที่วัดระฆังโฆสิตารามหรือวัดบางหัวใหญ่ ได้ศึกษาอักษรศาสตร์จากที่นั่น และได้ตามเสด็จไปในการสงครามหลายครั้ง

พ.ศ. ๒๓๒๔ กรุงธนบุรีเกิดยุคเข็ญ สมเด็จพระปรมหาราชได้เสด็จปราบดาภิเษกเป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชจักรีวงศ์ และทรงย้ายพระนครหลวงมาตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของกรุงธนบุรี พระราชทานนามว่า กรุงเทพมหานครมหานครอมรวิรัตน์โกสินทร์ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ และโปรดให้สถาปนาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ให้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร

พ.ศ. ๒๓๓๑ ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระสังฆราช (ลี) วัดระฆังเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วเสด็จไปประทับที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) จนกระทั่งออกพรรษา

เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระอนุชาธิราชของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตแล้ว ทรงได้รับพระอิสริยยศเป็นพระมหาอุปราช ผู้รั้งทายาท โปรดให้มีการตั้งพระราชพิธีอุปราชภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๙